ग्रहणं च स्वरागेः स्थानभेदेन शुभादिसूचकं यथाह ज्योतिषे ।"त्रिषड्दशायोपगतं नराणां शुभप्रदं स्याद्ग्रहणं रवीन्द्वोः । द्विसप्तनन्देषु मध्यमं स्याच्छेषेष्वनिष्टं कथितं मुनीन्द्रैरिति" । पृथ्वीचन्द्रोदये विष्णुधर्मे "यत्र क्षत्रगतो राहुर्दृश्यते शशिभास्करौ तज्जातानां भवेत्पीड़ा ये नराः शान्तिवर्जिताः" तत्रैव पुरा० "सूर्यस्य संक्रमोवापि ग्रहणं चन्द्रसूर्ययोः । यस्य त्रिजन्मनक्षत्रे तस्य रोगोऽथवा मृतिः । तस्य दानं च होमं च देवार्चनजपौ तथा । उपरागाभिषेकं च कुर्याच्छान्तिर्भविष्यति । स्वर्णेन वाथ पिष्टेन कृत्वा सर्पस्य चाकृतिम् । ब्राह्मणाय दद्यात्तस्य न रोगादिच तत्कृतः" । त्रिजन्मनक्षत्रम् जन्मादयमैकोनविंशति तारा इति । सर्पस्य तदाकारस्य राहोरित्यर्थः । अद्भुतसागरे भार्गवः । "यस्य राज्यस्य नक्षत्रे स्वर्भानुरुपरज्यते । राज्यभङ्गं सुहृन्नाशं मरणं वाल निर्दिशेत्" तच्छान्तिश्च निर्णयसिन्धौ दर्शिता तत एवावगन्तव्या

चन्द्रार्कयोर्ग्रहणे यस्य पुंसोदर्शनं न पर्युदस्तं तस्यैव श्राद्धाद्यधिकार इति ति०त० रघुनन्दनेन समर्थितं यथा "ननु ज्योतिःशास्त्राद्युक्तनिषेधो हिंसावदृष्टाद्दृष्टिकपरोऽस्तु न तु वैधपरः सैवम् "राहुदर्शनसंक्रान्तिविवाहाद्यवदृद्धिषु । स्नानदानादिकं कुर्युर्नियि काम्यव्रतेषु च" इति देवलवचने दर्शनपदश्रवणाद्दर्शने सति स्नानादेर्मङ्गल्यादिहेतुत्वाद्दुदर्शनमपि विधेयम् । तथा च संवत्सरप्रदीपे मार्कण्डेयः । "एकरात्रमुपोष्यैव राहुं दृष्ट्वाऽक्षयं नरः । पुण्यमाप्नोति कृत्वा च दानं श्राद्धं विधानतः" । ततश्च तस्यैव प्रकृतत्वेनोपस्थितस्य वैधदर्शनस्य पर्युदासो न तु रागप्राप्तदर्शनस्य निषेधोऽप्रकृतत्वेनानुपस्थितेः । एवञ्च पदार्थान्तरसाकाङ्क्षविशेषविधिमपहाय तदितरत्र सामान्यसम्बन्धेतीति सर्वत्र पदार्थनीयादौ सामान्यस्य विशेषेतरपरत्वे बीजम् । यथा "अहरहर्दद्यात्" इति "दीक्षितो न ददातीति" प्रतिषेधात् दीक्षितेतरपरं न रागप्राप्तनिषेधकम् । तदुक्तं "त्रिधैव ज्ञायते कर्त्ता विशेषेण प्रतिक्रियम् । योग्यत्वं प्रतिषिद्धत्वं विशेषणप्रदान्वयैः" "यजमानः पठतीति श्रुत्वा तद्योग्योविद्वान्, दीक्षितो न ददातीति प्रतिषेधाद्दीक्षितेतरः, "स्वर्गकामोऽग्निष्टोमेन यजेत" इत्यत्र विशेषणात् स्वर्गकामः कर्त्तेति तेन सप्तमचन्द्रादीतरो राहुं दृष्ट्वा स्नायादिति लभ्यते । एवं वैधदर्शनपर्युदासेऽपि निन्दाप्रायश्चित्तयोः श्रवणाद्रागप्राप्तदर्शनस्य प्रसज्यप्रतिषेधः कृत्वभिगमननियमे पर्वणः पर्युदस्तत्वेऽपि तत्र रागप्राप्तगमनस्य प्रसज्यप्रतिषेधवदिति" तदेतद्विर्णयसिन्धुकृता निराकृतं यथा "केचिद्बौद्धतुल्या राहुग्रहणस्य निमित्तत्वेन तच्चिन्तयस्य प्रयोजकत्वात् ज्योतिःशास्त्रादिना जातस्य ज्ञानस्य निमित्तत्वे प्राप्तेऽपि "स्नानं दानं तपः श्राद्धमनन्तं राहुदर्शने । चन्द्रसूर्योपरागे तु यावद्दर्शनगोचर" इति जाबाल्यादिवचनेषु दृशिप्रयोगाच्चाक्षुषज्ञानस्यैवोपसंहारन्यायेन निमित्तत्वम् । अन्यथा दर्शो लक्षणा स्यात् । तेन मेघाच्छादने ऽन्धादीनां, जन्मसप्तादेत्यादिनिषिद्धदर्शनानां च स्नानश्राद्धादौ नाधिकार" इति । कल्पतरुरप्याह । "दर्शनशब्देन चाक्षुषज्ञानं गृह्यते । न ज्ञानमात्रम् अज्ञातस्य निमित्तत्वासम्भवान्निमित्तमहिम्नैव ज्ञानलाभेन दर्शनपदवैयर्थ्यापत्तेः । तेन चाक्षुषधीयोग्यः कालः पुण्यः । योग्यत्वं च प्रयत्नानपेक्षचाक्षुषज्ञानप्रतिबन्धकराहित्यं तेन मेघच्छन्ने योग्यताभावाच्च स्नानादीति" निर्णयामृतेऽप्येवम् । तदेतत्तुच्छम् । यदि चाक्षुषज्ञानं निमित्तं स्यात्तदा "सूर्यग्रहो यदा रात्रौ दिवा चन्द्रग्रहस्तथा तत्र स्नानं न कुर्वीत दद्याद्दानं न च क्वचिदिति" वाक्यं व्यर्थं स्यात् । चाक्षुषज्ञानाभावेन प्राप्त्यभावात् तत्पूर्वकत्वाच्च निषेधस्य । न चेदं गृस्तास्तपरम् रविचन्द्रयोरस्तानन्तरं रात्रिदिवाग्रहत्वादिति वाच्यम् तत्रपदस्य ग्रहपरत्वेऽधिकरणत्वायोगान्निमित्तपरत्वे च तद्ग्रहनिमित्तकस्नानादेरस्तात्प्रागप्यभावापत्तेः । अथ तत्रेति रात्रिदिने उच्येते वैश्वदेवीतिवद्गुणभूते अपि तत्र तादृशमन्त्रलिङ्गाभावात् । तयोर्निमित्तत्वेऽधिकरणत्वे वाऽन्यप्रयुक्तज्ञानाद्यभावापत्तेश्च । किञ्च "मेघेतोद्यन्नमादित्यं नास्तं यन्तं कदाचन । नोपरक्तं न वारिस्थमध्यं नभसोगतमिति" मनुवचनं बाध्येत "दृष्टोऽरिष्टप्रदो राहुरित्यादि"च । न चात्र विहिते दर्शने निषेधाप्रवृत्तिवत्पर्युदसनीयतापि न युक्तेति वाच्यम् दर्शनस्यानुवादेन विधेयत्वाभावात् । एतच्चाग्रे वक्ष्यामः । तत्त्वे वा विरुद्धत्रिकद्वयापत्तेः अस्तु सकृद्दर्शनविधानेन सङ्कोच इति चेत् न "शक्ति दृष्ट्वा ततः स्नायादिति" शक्तिस्नानेऽपि चाक्षुषज्ञानस्य निमित्तत्वापत्तेः अस्तु किं नष्टिन्नमिति चेत् न गृस्तास्ते "तयोः परेद्युरुदये दृष्टाभ्यवहरेच्छुचिरिति" दर्शनोत्तरं भोजनविधानादन्धस्य पूर्वबेधकाल इव यावद्दर्शनं भोजननिषेधापत्तिः मध्येऽन्धीभूतस्य सुतरां यावच्चक्षुःप्राप्त्युपवासप्रसङ्गश्च ।